

DEN FÖRÄNDRADE ALKOHOLOPINIONEN

SÖREN HOLMBERG OCH LENNART WEIBULL

En av de stora frågorna i den svenska EU-debatten under 2000-talets första år gällde alkoholpolitik. När Sveriges undantag om begränsad alkoholförsel upphörde år 2003 uppstod en osäkerhet hur den nya situationen skulle hanteras. Medieuppmärksamhet för ett kraftigt ökande antal svenska inköpsresor till Danmark och Tyskland spädde på diskussionen. Å ena sidan fanns det en oro för konsekvenserna av den ökade mängden alkohol som flödade in i Sverige framför allt i Sydsvrige, å andra sidan en osäkerhet om framtiden för det svenska försäljningsmonopolet på alkohol och dess sociala betydelse.

En konsekvens blev den statliga utredning som tillsattes i augusti 2004. Den presenterade ett förslag till skattsänkningar på framför allt sprit i syfte att motverka alkoholinköp i utlandet (SOU 2004:86). Förslaget om sänkt alkoholskatt skapade omedelbart politisk debatt. I debatten som inte följde traditionella partipolitiska skiljelinjer ifrågasattes om skattesänkning var en lämplig åtgärd. Det hänvisades bland annat till Finland där en motsvarande skattesänkning på alkohol bedömdes ha klart förvärrat de inhemska alkoholproblemen. Någon proposition i frågan lades inte heller fram och frågan kom i skymundan. Regeringsskiftet hösten 2006 ändrade det politiska läget; i början av 2007 förde den moderate finansministern – något oväntat – fram tanken att höja skatten på framför allt starksprit.

Perioden efter 2004 har på den politiska nivån framför allt utmärkts av en osäkerhet om hur alkoholfrågan skall hanteras. Det tycktes som om skattesänkingsförslaget trots stor uppbackning i den allmänna opinionen uppfattades som alltför kontroversiellt att driva. Det verkade snarast som om politikerna ville vänta och se vad som skulle hända innan man tog ställning.

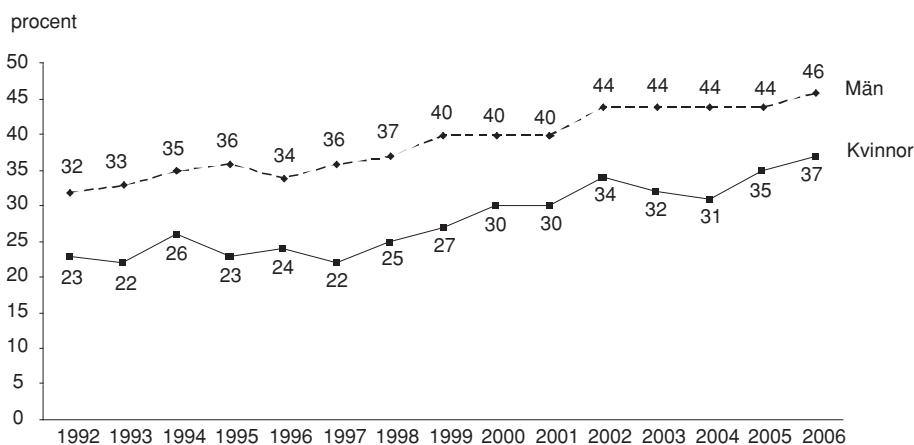
Den fråga vi mot den här bakgrunden ställer oss är vad som hänt under tiden. Har den svenska alkoholopinionen förändrats – och i så fall varför? I centrum står frågan om svenskars åsikter om skattesänkningar på alkohol. Men innan vi ser närmare på opinionsförändringarna ges en översiktlig redovisning av svenska folkets alkoholvanor som de mäts i den nationella SOM-undersökningen.¹

Svenska alkoholvanor

De politiska svängningarna i alkoholfrågan påverkas i hög grad av statistik kring svenskarnas alkoholkonsumtion. De flesta studier har visat på att drickandet har ökat sedan mitten av 1990-talet, liksom på en omfattande privat införsel från framför allt Tyskland, särskilt i södra Sverige (Holmberg och Weibull, 2006).

Sätten att mäta alkoholkonsumtion är skiftande och kan peka i något olika riktning. I motsats till de studier som skattar den totala volymen alkohol en genomsnittlig svensk årligen får i sig utgår SOM-undersökningen från människors subjektiva skattning av hur regelbundet man dricker starköl, vin och sprit. Med ett sådant kriterium har andelen svenskar som minst någon gång i veckan dricker starköl, vin eller sprit ökat från omkring 30 procent år 1995 till cirka 40 procent tio år senare (jfr Holmberg och Weibull, 2005c). Ökningstakten var något högre de närmaste åren efter millennieskiftet för att sedan plana ut. Regelbunden alkoholkonsumtion är mer utbredd bland män än bland kvinnor men förändringsmönstret är i stort sett detsamma (figur 1).

Figur 1 Regelbundna alkoholvanor bland män och kvinnor (procent)

Kommentar: Resultaten kommer från SOM-undersökning och visar andel män respektive kvinnor som anger att de dricker starköl, vin eller sprit minst en gång i veckan.

När det gäller olika gruppers drickande är mönstret år 2006 mycket likt vad vi känner till från tidigare. Det är framför allt högre utbildade i övre medelåldern boende i storstad som uppger sig dricka alkohol minst varje vecka. Det är framför allt social klass som skiktat ut alkoholvanorna (tabell 2). Om vi skiljer ut extremgrupperna kan vi notera att nästan 80 procent av akademiker i övre medelåldern i storstäderna dricker starköl, vin eller sprit varje vecka, att jämföra med under 20 procent bland pensionärer i arbetarfamiljer boende på landsbygden. I den förra gruppen är det mindre än fem procent som redovisar att de *inte* druckit alkohol någon gång under året, i den senare gruppen 30 procent.

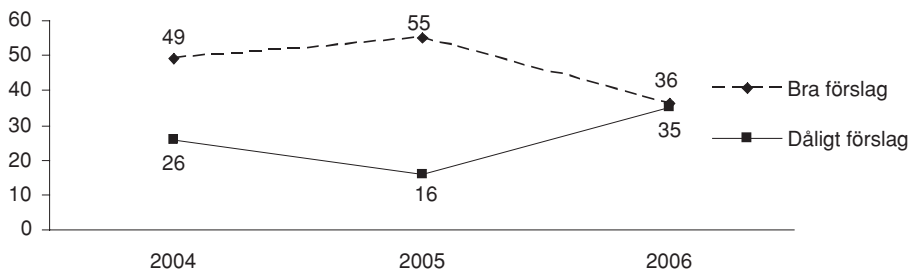
Tabell 1 Andel som uppger att man druckit starköl, vin eller sprit under de senaste tolv månaderna 2006 (procent)

	Ålder				Utbildning				Subjektiv familjeklass				Boendeort			
	15-29	30-49	50-64	65-85	Låg	Medellåg	Medelhög	Hög	Arbetarhem	Tjänstemannahem	Akademiker	Egen företagare	Storstad	Stad/Större tätort	Mindre tätort	Landsbygd
Varje vecka	30	43	55	36	30	38	51	54	33	46	62	52	9	12	15	15
Någon gång året/halvåret/ månaden	52	50	37	43	47	50	43	39	53	44	33	32	40	44	49	49
Ingen gång	18	7	8	21	23	12	6	7	14	10	5	16	51	44	36	36
Summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Antal svar	584	1031	922	675	754	1044	636	737	1331	843	528	259	867	1032	784	484

Det är viktigt att understryka att det vi kallar alkoholvanor inte mäter mängden som dricks; mycket talar för att utfallet av gruppskillnaderna kunde ha blivit ett annat om vi istället utgått från mängden konsumerad alkohol. Vanemåttet ger oss istället en bild av i vilken grad starköl, vin och sprit är inflyttade i livsstilen hos olika sociala grupper (jfr Antoni, 2006). Vad vi ser är att frekvent alkoholkonsumtion framför allt är ett storstadsfenomen och förekommer oftare hos den övre medelklassen. Det är en viktig bakgrund för att vi skall förstå mekanismerna bakom alkoholopinionen i Sverige.

Åsikter om alkoholskatten

När utredningen om sänkt alkoholskatt lades fram 2004 fanns det i den allmänna opinionen ett relativt starkt stöd i förslagets riktning. Nästan exakt hälften av den svenska allmänheten tyckte hösten 2004 att det var ett bra förslag att sänka alkoholskatten och endast en fjärdedel var emot. Året därpå då debatten om privatinförsel av alkohol var stark i Sverige polariserades opinionen ytterligare och förespråkarna för lägre skatt på alkohol var i klar majoritet. Vinden blåste i klart alkoholvänlig riktning, möjligen från söder – men också från annat håll som vi senare skall återkomma till.

Figur 2 Andel positiv och negativ till att sänka alkoholskatten 2004 – 2006 (procent)

Kommentar: Enkätfrågan i SOM-undersökningarna löd: "Nedan finns ett antal förslag som förekommit i den politiska debatten. Vilken är din åsikt om vart och ett av dem? Sänka skatten på alkohol"

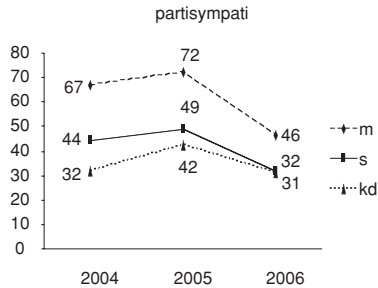
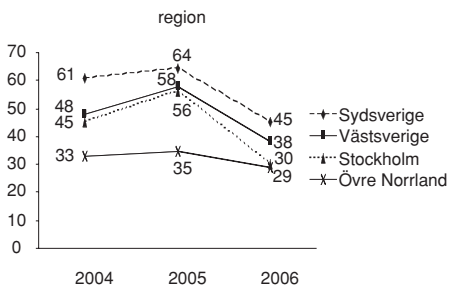
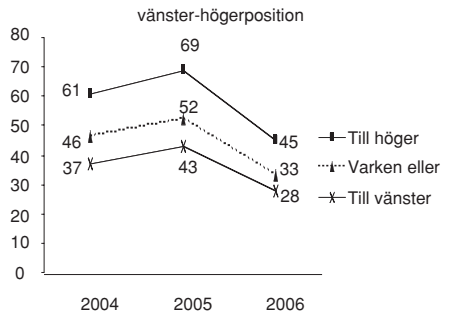
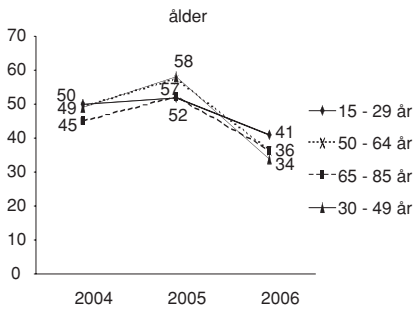
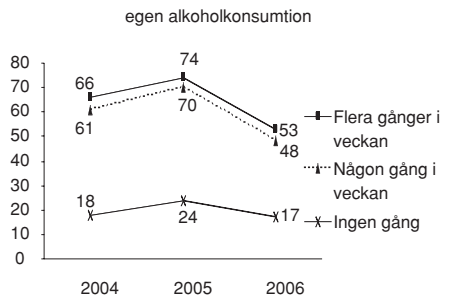
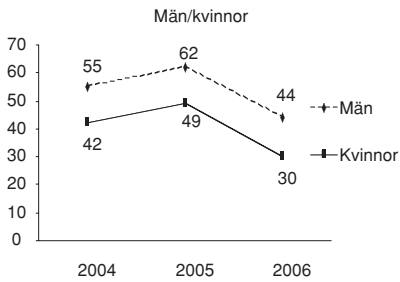
Men så hände något. År 2006 är opinionsklimatet klart förändrat. Andelen som förespråkar skattesänkning har minskat med nästan tjugo procentenheter och de som är emot har ökat sin styrka med lika mycket. Innebörden är att opinionen är exakt på balanspunkten. Opinionsförändringen är anmärkningsvärd. Det är ytterst sällan det går att notera åsiktsförskjutning av en sådan magnitud på bara ett år.

Frågan är vad som kan ligga bakom en sådan stor förändring. En faktor som vi redan från början kan exkludera är att svenskar skulle ha fått mindre frekventa alkoholvanor. Som vi redan sett rör det sig snarast om en svag ökning i den regelbundna användningen av starköl, vin och sprit. Det har, av tullens statistik att döma (Tullverket, 2006), inte heller skett någon nedgång i privatinförseln av alkohol. Bilden är dock inte enhetlig och enligt en annan undersökning minskade privatinförseln mellan 2005 och 2006 (Sorad, 2007).

Vad ligger bakom den ändrade opinionen?

Kan det finnas andra faktorer som har betydelse? Ett första steg i en sådan belysning är att se hur åsiktsförändringarna ser ut i olika grupper. Från tidigare analyser vet vi att det finns vissa klara skillnader i olika gruppers syn på sänkningen av alkoholskatten. Män är överlag mer positiva till sänkning än kvinnor, personer i Sydsverige är mera positiva än de som bor i norra Sverige, personer som placerar sig ideologiskt till höger är mer positiva än de till vänster och människor som har för vana att dricka alkohol regelbundet är mer positiva än de som dricker sällan eller inte alls. Den senare faktorn, det vill säga grad av egen konsumtion, har visat vara den som differentierar bäst, medan exempelvis ålder skiktat förhållandevis lite i synen på alkoholskatten (Holmberg och Weibull, 2005a, 2005b). Ett sätt att förstå opinionskantringen är att se hur åsikterna förskjutits i dessa grupper. I figur 3 har vi redovisat hur stödet för en sänkning av alkoholskatten förändrats i olika grupper.

Figur 3 Andel positiv till att sänka alkoholskatten 2004 – 2006 i olika grupper (procent)

Utfallet av analysen ger viktiga perspektiv på förskjutningen i opinionen. Några mönster skiljer ut sig. Det första framträder särskilt i fråga om de demografiska egenskaperna – kön och ålder. Dessa uppvisar mycket nästan ingen variation på så sätt avståndet mellan män och kvinnor respektive mellan åldersgrupper förändras mycket lite över de tre undersökningsåren. Män är alla år mer för en sänkning av alkoholskatten men avståndet till kvinnor är varje år nästan exakt detsamma. De olika åldersgrupperna är nära samlade kring medelvärdet, men medelålders personer minskar sitt stöd mest för en sänkt alkoholskatt mellan 2005 och 2006.

I fråga om geografiska skillnader framträder ett tydligt mönster. Här visar sig den största förändringen i Stockholm. Andelen personer som vill sänka alkoholskatten minskade med hela 26 procentenheter, från 56 till 30 procent, mellan 2005 och 2006. En annan grupp som också förändrat sin syn på alkoholskatterna mer än genomsnittet är frekventa drickare. De har blivit klart mindre positiva till en skattesänkning på alkohol mellan 2005 och 2006.

Det tredje mönstret är det politiska (Holmberg och Weibull 2005a). Personer som placerar sig politiskt till höger är inte oväntat genomgående mer positiva till en skattesänkning, medan personer till vänster är mer tveksamma: den största polariseringen – 26 procentenheter – noteras för 2005. Men vi kan också se att det är personer till höger som framför allt ändrar åsikt mellan 2005 och 2006; nedgången i denna grupp – 24 procentenheter – är större även än den bland de med regelbundna alkoholvanor (21 procentenheter).

Den politiska bilden blir ännu tydligare om vi utgår från partisympati. Det visar sig att den förändrade politiska opinionen framför allt kan härledas till m-sympatisörer. Bland dem blåste det en mycket stark alkoholliberal vind särskilt 2005 nästan tre av fyra vill sänka alkoholskatten, i jämförelse med mindre än hälften bland s-sympatisörer och endast omkring två av fem bland sympatisörerna till systerpartiet kd. De moderata sympatisörerna minskar sedan mellan 2005 och 2006 sitt stöd för skattesänkt alkohol så pass kraftigt – den största i någon grupp² – att åsiktsgapet i förhållande till kd halveras. Möjligen kan det också i detta sammanhang vara rimligt att tala om de nya moderaterna.

Från alkoholliberalism...

En rimlig slutsats är att politiska faktorer förklarar en del av det minskade opinionsstödet för sänkt alkoholskatt år 2006. Svagheten i vår analys är att vi endast har tre mätpunkter att tillgå, där enkätfrågan har ställts på samma sätt. Det gör att vi inte kan avgöra om 2004 och 2005 var de opinionsmässigt avvikande åren medan 2006 står för ett normalläge – eller om förhållandet är det omvända. På grundval av befintligt datamaterial finns det ändå möjlighet att göra några iakttagelser.

När den statliga utredningen om sänkt alkoholskatt läggs fram 2004 driver ensamutredaren, känd socialdemokratisk riksdagspolitiker, mycket aktivt skattesänkingsfrågan. En skattesänkning ses som ett grundläggande villkor för att svenska

staten skall kunna knyta svenska folket närmare Systembolagets försäljningsställen. Mycket talar för att detta, i kombination med den stora medieuppmärksamheten för privatinförseeln, bidrar till att tanken accepteras bland många s-sympatisörer. Det skulle då förklara det relativt starka stödet bland s-sympatisörer 2004 och 2005, liksom även inom grupper som vanligen har motsatt ståndpunkt (Holmberg och Weibull, 2005a); att m-sympatisörer var positiva hade troligen mera att göra med att det var en skattesänkingsfråga.

Vi kan beskriva situationen så att det blåste en allmän alkoholliberal opinionsvind 2004 och 2005. Den förstärktes av att det dessa år även blåste en allmän högervind i Sverige (jfr Holmbergs och Weibulls inledningskapitel); andelen som placerade sig politiskt till höger var större än de föregående åren. Mycket tyder därför på att det rörde sig om en opinionsförskjutning som har likheter med de opinionsförskjutningar i riktning mot en mer negativ syn på offentlig sektor som skedde i början på 1990-talet (se Lennart Nilsson kapitel om offentlig sektor), låt vara i en helt annan storleksordning.

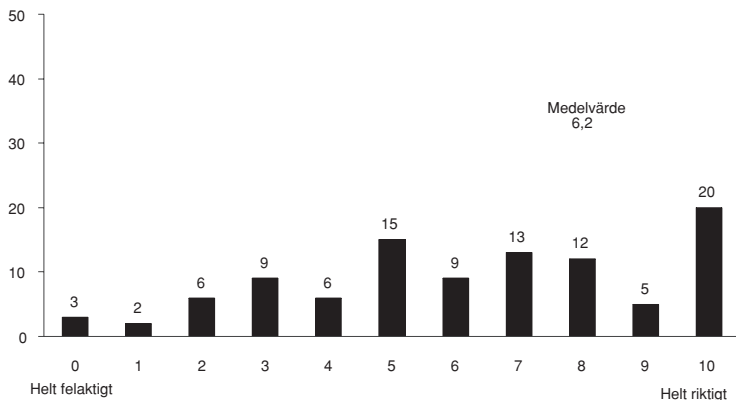
...till baksmälla

Om vi förklarar den alkoholliberala opinionen 2004 och 2005 som ett samspel mellan samhällsutveckling och politiska utspel är det rimligt att slutligen pröva samma modell för nedgången år 2006. Här har vi något bättre underlag genom att vi i 2006 års undersökning ställde frågor om människors problembild när det gäller alkohol. Svarepersonerna fick bli ta ställning till om alkoholen var ett av Sveriges största samhällsproblem på en skala från 0 (helt felaktigt) till 10 (helt riktigt). Det visade sig att 59 procent av allmänheten placerar sig på värdena 6 till 10, vilken visar på stor problemupplevelse. När man fick bli ta ställning till om kontinentala alkoholvanor skulle minska alkoholproblemen i Sverige tog 54 procent avstånd (värdena 0-4). En annan indikator på uppmärksamhet för alkoholproblem var att nästan hälften av svarepersonerna entydigt (värde 10) menade att en person som dricker alkohol varje dag har alkoholproblem (figur 4).

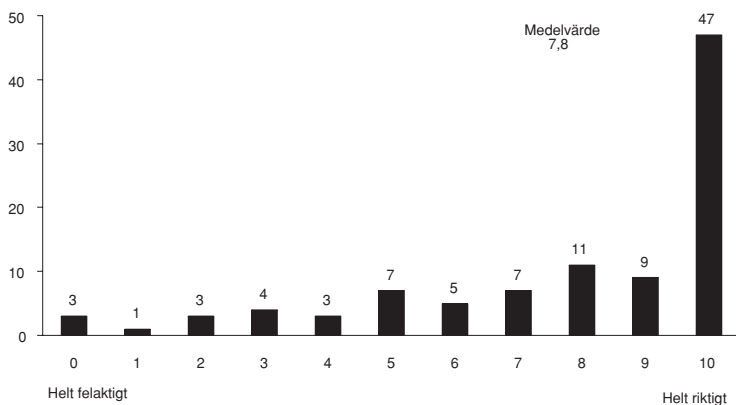
Visserligen finns det både demografiska och ideologiska skillnader i svenskarnas problemupplevelse 2006, men skillnaderna är inte dramatiska. Äldre (medelvärde 7,5 på skalan mellan 0 och 10) tycker att alkoholproblemet är större än vad yngre (5,1) anser. De som aldrig dricker alkohol ser problemet som större (7,7) än de som dricker varje vecka (5,7). Det intressanta resultatet är emellertid att den politiska skillnaden är förhållandevis liten. Personer som placerar sig till vänster har ett medelvärde på 6,5 när det gäller alkoholen som samhällsproblem, personer till höger omkring 6; skillnaden är något större mellan s- och m-sympatisörer (5,5 respektive 6,4).

Figur 4 Synen på alkohol 2006 (procent)

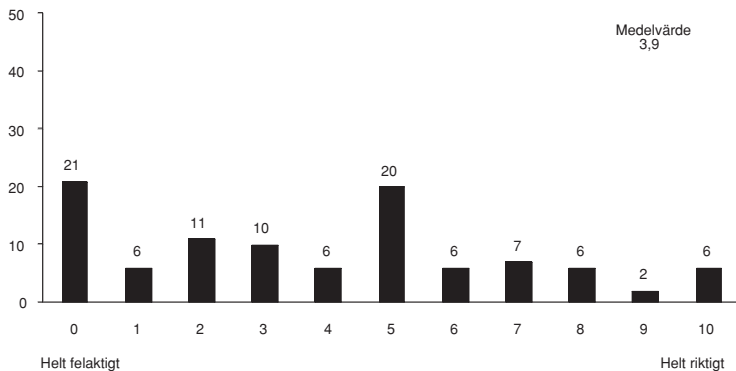
1. Alkoholen är ett av våra största samhällsproblem

2. Personer som dricker sprit/vin/starköl varje dag har alkoholproblem

3. Om vi i Sverige hade samma alkoholvanor som på kontinenten skulle alkoholproblemen minska

Problemet med vår analys är att vi inte med siffror kan belägga att medvetandet om alkoholen som samhällsproblem var mindre 2004 och 2005. Enkätfrågorna ställdes för första gången år 2006. Vi har dock visst stöd för att konsekvenser av alkoholliberala beslut som exempelvis skattesänkningen på alkohol i Finland fått stor uppmärksamhet i Sverige, liksom även privatförsäljning av privatinförd sprit.

Den slutsats vi vågar dra från våra iakttagelser av skiftet i alkoholopinionen är att frågan om att generellt sänka alkoholskatten inte längre står högt på dagordningen. I varje fall inte hos den svenska allmänheten och troligen inte heller hos politikerna. Fortsatta mätningar 2007 och framöver behövs.

Noter

- ¹ Frågorna är ställda inom ramen för vårt av Systembolagets Fond stödda forskningsprojekt *Svensk alkoholopinion*. Projektet har pågått sedan 2004 och en slutredovisning är planerad att göras under hösten 2007. I den nationella SOM-undersökningen 2006 ställdes även frågor om alkoholpolitik, vilka kommer att redovisas i annat sammanhang.
- ² Den största enskilda nedgången finns dock för boende i Stockholm (26 procentenheter). Säkerheten är dock mindre på grund av att antalet svar här är lägre.

Referenser

- Alkoholkonsumtionen i löpande 12-månadersperioder. Uppdelad på typ av dryck och anskaffningssätt. Centrum för socialvetenskaplig alkohol- och drogforskning, Stockholms universitet 2006.
- Antoni, Rudolf (2006) Västsvensk kultur och livsstil. I Nilsson, L (red) *Nya gränser Västsverige*. Göteborg: SOM-institutet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2004) Ju mer vi är tillsammans. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Ju mer vi är tillsammans*. Göteborg: SOM-institutet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2005a) *Svensk alkoholopinion*. Göteborg: SOM-institutet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2005b) Lyckan kommer, lyckan går. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Lyckan kommer, lyckan går*. Göteborg: SOM-institutet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2005c) *Swedish Trends 1986-2004*. Göteborg: SOM-institutet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2006) Besök på Calle Grenz Shop. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Du stora nya värld*. Göteborg: SOM-institutet.
- SoRAD (2007) *Resandeförsel av alkohol. Svenska resenärers införsel av spritdrycker, vin och öl till Sverige från juni år 2000 och framåt. Uppdaterad till och med december 2006*. Centrum för socialvetenskaplig alkohol- och drogforskning, Stockholms universitet 2007.

- SOU 2004:86 *Var går gränsen?* Delbetänkande av alkoholinförslutredningen. Stockholm: Fritzes.
- SoRAD (2007) *Den totala alkoholkonsumtionen i Sverige fram t o m mars 2007*. En preliminär uppskattning uppdelad på anskaffningssätt och dryck. Centrum för socialvetenskaplig alkohol- och drogforskning, Stockholms universitet 2006.
- Tullverket (2006) *Redovisning av Tullverkets hantering av den frekventa illegala alkoholinförsln*. Stockholm: Tullverket.